

О. В. Костюкова,

кандидат економічних наук,

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,

Т. І. Петрук,

аспірант, ДВНЗ „Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ТА ПРИВАТНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

Однією з найважливіших складових системи освіти будь-якої країни є вища освіта. У вищих навчальних закладах концентрується основний інтелектуальний, науковий і творчий потенціал країни, здійснюється фундаментальна професійна та практична підготовка висококваліфікованих фахівців для кожної галузі народного господарства. Успішне виконання завдань і державними, і приватними вищими навчальними закладами неможливе без достатнього рівня фінансового забезпечення їх діяльності.

Питанням фінансування освіти присвятили свої наукові теоретичні та практичні доробки Т. Боголіб, Є. Бойко, І. Вакарчук, О. Василик, Н. Волкова, А. Даниленко, Б. Данилишин, Л. Добровольська, Л. Іщук, Н. Колісниченко, В. Куценко, Е. Лібанова, Ц. Огонь, К. Павлюк, Л. Плахотнікова, С. Юрій, В. Федосов. У той же час, малодослідженими залишаються шляхи реалізації фінансової автономії ВНЗ, яка є невід'ємною частиною Болонського процесу.

Мета даної статті: розкрити певні аспекти проблеми фінансового забезпечення діяльності вищих навчальних закладів України.

Завдання статті: дослідити спільні та відмінні риси діяльності державних і приватних вищих навчальних закладів, джерела її фінансування та запропонувати шляхи їх диверсифікації, спираючись на кращий досвід розвинених країн.

Звертаючись до аналізу сутності приватних навчальних закладів як нового явища в системі освіти, В. Астахова [1, с. 34 — 37] відзначає, що приватні ВНЗ мають низку принципових відмінностей від державних, а саме:

— у соціальних функціях, які виявляють себе в тому, що державні навчальні заклади виконують *замовлення держави*, перебуваючи між вимогами суспільної ефективності й необхідністю формування повноцінної особистості, а приватні — *замовлення суспільства*, забезпечуючи, з одного боку, права батьків, а, з другого, — педагогічне право незалежних суб'єктів освіти (приватних навчальних закладів), сприяючи тим самим становленню громадянського суспільства;

— у способах фінансування й формах оподаткування: приватні ВНЗ в Україні перебувають на повному самофінансуванні, а державні — фінансуються з державного та/або місцевого бюджету;

— у максимально високому рівні відповідальності приватного ВНЗ за результати своєї праці, оскільки ці нові навчальні заклади кожним своїм кроком мусять

доводити право на існування поруч із гігантами вищої освіти, власну необхідність і корисність для суспільства;

— у специфічному мікрокліматі, що панує у приватних ВНЗ, атмосфері взаємоповаги, взаєморозуміння та взаємодопомоги, готовності викладачів і студентів працювати на основі співробітництва і партнерства, що сприяє формуванню громадянської позиції, моральних принципів та ідеалів.

Загальні показники діяльності вищих навчальних закладів державної та комунальної і приватної форми власності I-IV рівнів акредитації з 2006/2007 по 2010/2011 навчальний рік показано в таблиці.

Кількість вищих навчальних закладів щорічно зменшується: на початку досліджуваного періоду вона сягала 920, а в кінці — 854 (відносно відхилення складо 7,17%). При цьому кількість закладів державної й комунальної форм власності більш ніж у 3 рази вища, ніж ВНЗ приватної форми власності. Співвідношення чисельності студентів за той самий період зросло від 5,53 до 7,04 разів, тобто навчання у державних ВНЗ традиційно обирає більша кількість студентів.

Державні ВНЗ мають значний науково-педагогічний потенціал, багаторічний досвід роботи, користуються перевагами в способах фінансування й формах оподаткування. Однак, спостерігається тенденція до зниження видатків на освіту за рахунок бюджету. Усе більше видатків державних ВНЗ здійснюється за рахунок коштів від надання платних послуг, причому доходи і видатки як загального, так і спеціального фондів бюджетних установ повністю знаходяться під контролем держави. Це призводить до негнучкості фінансової політики, повільного реагування на зміну вимог ринків освітніх послуг і праці.

На початку 90-х рр. майже всі держави Східної і Центральної Європи ухвалили закони, що надали університетам автономію. Уряди цих держав починають надавати університетам дедалі більше свободи в розпорядженні своїми фінансовими ресурсами. Так, Угорщина першою серед посттоталітарних держав відмовилась від традиційної системи виділення державних коштів університетам, і ВНЗ отримали право самостійно розподіляти державні кошти.

Починаючи з кінця 90-х рр. XX ст. [3, с. 20], об'єктивною реальністю пострадянського простору стало існування приватного сектору вищої освіти, що перебуває на повному самофінансуванні. Зараз в Україні вже завершився інтенсивний період створення приватних вищих навчальних закладів. Гнучкість управління й са-

Загальні показники діяльності вищих навчальних закладів України

Навчальний рік	Усього	Вищі навчальні заклади		Співвідношення показників ВНЗ державної та комунальної до ВНЗ приватної форми власності
		державної та комунальної форм власності	приватної форми власності	
<i>Кількість закладів</i>				
2006/2007	920	721	199	3,62
2007/2008	904	702	202	3,48
2008/2009	881	685	196	3,49
2009/2010	861	674	187	3,6
2010/2011	854	666	188	3,54
<i>Чисельність студентів</i>				
2006/2007	2786582	2359675	426907	5,53
2007/2008	2813801	2380385	433416	5,49
2008/2009	2763873	2348246	415627	5,65
2009/2010	2599426	2243656	355770	6,31
2010/2011	2491288	2181363	309925	7,04

Джерело інформації: розраховано на основі даних Державного комітету статистики [2].

можливості у прийнятті рішень, відкритість до освітніх інновацій, високий рівень мотивації викладацького складу створюють можливості для забезпечення належної якості навчального процесу. Приватні ВНЗ розширили можливості доступу до освіти, конкурують на ринку освітніх послуг з державними закладами. Більшість з них мають потужну матеріальну базу, кваліфікований викладацький склад та сплачують до державного бюджету лише податки. Разом з тим, певна частина приватних вищих навчальних закладів приватної форми власності не формує постійного викладацького колективу (користується, переважно, послугами сумісників з державних закладів), відтворює застарілу модель навчального процесу без будь-яких реальних спроб її модернізації, обмежившись постійним нав'язливим формуванням позитивного рекламного іміджу і вдаючись до засобів недобросовісної конкуренції. Також проблемою приватних вищих навчальних закладів є фактична юридична нерівноправність у питаннях оподаткування, оренди, ліцензування та акредитації, соціального захисту студентів та співробітників тощо. Держава розглядає ці заклади як прибуткові підприємницькі структури, незважаючи на специфіку об'єкта та соціальний характер їх діяльності. Не існує системи державної підтримки приватної освіти, не створено сприятливих умов інвестування в цю сферу.

Згідно зі статистичними даними, на сучасному етапі основним джерелом фінансування вищої освіти в Україні є кошти фізичних осіб: 52,5% студентів у 2010/2011 навчальному році навчалися за рахунок коштів фізичних осіб [2].

На жаль, сьогодні немає обґрунтованої відповіді на запитання, який рівень державних витрат на вищу освіту та на освіту в цілому є достатнім для їхнього ефективного існування. Встановлення означеного рівня за посиланням на традиційні відсотки від ВВП, які були ефективними в минулому й прийняття рішень за

досвідом провідних країн світу може вважатися доцільним лише умовно. Тому в сучасних умовах джерела фінансування вищої освіти країн характеризуються багатоканальністю. Розглянемо найкращі приклади розвинених країн з диверсифікації джерел фінансування діяльності державних і приватних ВНЗ.

Потрібно відзначити деяке зближення державних і приватних ВНЗ США з погляду фінансування: так, у структурі прибутків державних університетів і коледжів збільшується частка „інших джерел” — нині вона становить більше половини їхніх бюджетів (у приватних ВНЗ цей показник перевищує 80%). При цьому приватні ВНЗ залучають дедалі більше державних коштів, передусім з фондів федеральних цільових програм [4, с. 304].

США є світовим лідером із залучення іноземних студентів. Разом зі студентами ВНЗ отримують додаткове фінансування із таких джерел, як: особисті кошти або кошти сім'ї студента, університети і коледжі США, уряд або університет країни походження, зарплатний спонсор, роботодавець, приватний спонсор, уряд США, міжнародна організація, інші джерела.

Вагомим каналом надходжень коштів виступають *цільові внески підприємств та організацій*. Американські фірми витрачають 60 млрд. дол. на рік на навчання 5-6 млн. працівників [4, с. 308]. У Франції діє закон про сплату підприємствами, що мають більше 10 працівників, 0,8% фонду зарплати на учнівство й перепідготовку персоналу (Закон „Про організацію професійного навчання в межах безперервної освіти” № 71-575 від 16 липня 1971 р.). Фірма може сама платити ці кошти закладам, які вона обрала [5]. В інших країнах упроваджуються спеціальні стимули (звільнення від оподаткування, податкові кредити тощо) для того, аби підприємства збільшували свої видатки на фінансування освіти. Наприклад, у Кореї [6, с. 379 — 380] підприємства звільняються від податків на землю та

майно і можуть отримувати низьковідсоткові державні позики на будівництво навчальних центрів.

Приватні кошти відіграють важливу роль у фінансуванні наукових досліджень ВНЗ на замовлення фірм. У США уряди багатьох штатів (Мічиган, Міннесота, Нью-Йорк, Іллінойс, Каліфорнія) стимулюють встановлення більш тісних зв'язків між державними дослідницькими університетами й фірмами високотехнологічних галузей. Співпраця між університетами й місцевими підприємствами не тільки дає можливість студентам і аспірантам брати участь у контрактних дослідженнях, але й допомагає відроджувати місцеву економіку.

У західноєвропейських країнах [7, с. 325] дедалі більшого поширення набуває *організація безперервної освіти* — на різноманітних короткострокових семінарах, вечірніх курсах тощо. З усіх західноєвропейських країн найбільший розвиток безперервної підтримки отримала освіта у Фінляндії. Однак, для цього викладачам потрібно докласти додаткових зусиль: безперервне навчання, на відміну від традиційного, є більш інтерактивним і практично орієнтованим.

Реальна диверсифікація джерел фінансування вимагає, крім усього іншого, створення у ВНЗ спеціалізованої структури й залучення до справи висококваліфікованих фахівців з менеджменту й маркетингу [8, с. 227]. Наприклад, у американських ВНЗ є спеціальні структури, що займаються питаннями залучення приватних коштів — „служби розвитку”, а між державними й приватними ВНЗ йде конкурентна боротьба за співробітників, які могли б ефективно провести кампанії із залучення таких коштів.

Висновки. Паралельне співіснування ВНЗ державної та приватної форм власності характерне для соціально орієнтованої ринкової економіки. Приватні ВНЗ виконують замовлення суспільства та оперативно реагують на зміни на ринку праці, технологій навчання, доповнюючи діяльність державних ВНЗ та сприяючи тим самим становленню громадянського суспільства.

Передумовою для фінансової автономії державних і приватних ВНЗ є різноманітність джерел фінансування освіти та активне залучення приватних коштів за рахунок: навчання іноземних студентів, цільових внесків підприємств та організацій, проведення наукових досліджень на замовлення фірм, організації безперервного навчання дорослих тощо.

Література

1. Астахова В. И. Место и роль частных вузов в украинской национальной системе образования / В. И. Астахова // Вчені записки ХГІ „НУА”. — 2000. — Т. 6. — С. 27 — 45. 2. **Статистичний** бюлетень Державного комітету статистики України „Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року” / відп. за випуск І. В. Калачова. — Київ, 2010. — 207 с. 3. **Загальний** огляд системи вищої освіти України [Електронний ресурс] / керівник дослідження Т. Фінніков. — Режим доступу : http://www.irf.ua/files/ukr/programs_edu_ep_333_ua_hegfv.doc — 2011

4. **Іщук Л. І.** Досвід диверсифікації джерел фінансування вищої освіти США / Л. І. Іщук // Збірник науково-технічних праць „Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України”. — 2006. — Вип. 16.6. — С. 303 — 311. 5. **Metais G.** Formation professionnelle, réforme de 1971 : succès ou échec? / G. Metais. — Paris : L'harmattan, 2006. — 137 p. 6. **Куклін О. В.** Фінансові механізми функціонування вищої освіти / О. В. Куклін // Формування ринкової економіки. — 2010. — № 24. — С. 373 — 381. 7. **Іщук Л. І.** Західноєвропейський досвід диверсифікації джерел фінансування вищої освіти / Л. І. Іщук // Збірник науково-технічних праць „Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України”. — 2007. — Вип. 17.2. — С. 320 — 327. 8. **Ілляшенко Т. О.** Проблеми та перспективи фінансування освіти і науки в Україні в умовах економічної кризи / Т. О. Ілляшенко, І. О. Радіонова // Механізм регулювання економіки. — 2010. — № 1. — С. 223 — 228.

Костюкова О. В., Петрук Т. І. Фінансове забезпечення діяльності державних та приватних вищих навчальних закладів України

У статті встановлено, що приватні та державні ВНЗ мають низку принципових відмінностей, але однаково потребують диверсифікації джерел фінансових ресурсів. У зв'язку з цим досліджено досвід розвинених країн щодо додаткового фінансування діяльності державних і приватних ВНЗ.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, державний ВНЗ, приватний ВНЗ, фінансування освіти, диверсифікація.

Костюкова О. В., Петрук Т. И. Финансовое обеспечение деятельности государственных и частных высших учебных заведений Украины

В статье установлено, что частные и государственные вузы имеют ряд принципиальных отличий, но все равно нуждаются в диверсификации источников финансовых ресурсов. В связи с этим исследован опыт развитых стран относительно дополнительного финансирования деятельности государственных и частных вузов.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, государственный ВУЗ, частный ВУЗ, финансирование образования, диверсификация.

Kostyukova O. V., Petruk T. I. Financial support of the public and private universities in Ukraine

The article revealed that private and public universities have a number of fundamental differences, but still need to diversify sources of funding. Regarding this, the experience of developed countries in additional funding for public and private universities is studied.

Key words: higher education, state universities, private universities, education funding, diversification.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2011

Прийнято до друку 24.02.2012